

L'IRAQ, UNA POBLACIÓ ASSETJADA

SÍLVIA MORGADES

D'ençà que, l'abril de 2003, van acabar, oficialment, les operacions militars de la coalició anglo-nord-americana, en el territori de l'Iraq s'han succeït quotidianament episodis de violència indiscriminada contra les forces d'ocupació, contra faccions polítiques iraquianes i contra organitzacions internacionals i d'assistència humanitària, dels quals també ha estat víctima directa o indirecta la població civil.

Al marge de les consideracions legals i polítiques tant respecte d'aquestes accions com de l'ocupació de l'Iraq, aquest conflicte ha posat altra vegada en relleu el paper secundari atribuït al benestar de la població del país suposadament amenaçador de la pau internacional, en la balança d'interessos per emprendre l'acció.

L'evolució de l'estat de la població de l'Iraq des de la guerra del Golf de 1991 fins a les operacions militars de 2003, i la situació en l'actual context de l'ocupació són exemples palesos, en primer lloc, de la manca d'adequació de l'estratègia de la comunitat internacional per desincentivar el seguiment de trajectòries potencialment perilloses en països no democràtics i, en segon lloc, de la prioritat quasi absoluta que ha adquirit una determinada concepció de la seguretat en l'ordre internacional, sobretot després dels atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2001. Aquells esdeveniments van accelerar i amplificar la percepció de vulnerabilitat de les societats més desenvolupades, que creix en la mesura que es fa impossible identificar objectes adequats de represàlia, i que redueix proporcional-

ment l'espai de la protecció dels drets i llibertats fonamentals de les persones i dels pobles.

LES CONDICIONS DE SUBSISTÈNCIA DE LA POBLACIÓ

Les condicions climàtiques i del territori de l'Iraq van fer que, ja des de mitjan segle XX, la població depengués de les importacions pel que fa a productes de primera necessitat (aquestes en proporcionaven les dues terceres parts), i que l'economia del país estigués basada en l'explotació i exportació de la riquesa petrolera.¹

En aquest context, la imposició d'un embargament econòmic per part del Consell de Seguretat de les Nacions Unides va tenir unes conseqüències molt negatives sobre la població del país, sobretot per la

1. D'un total de 43,5 milions d'hectàrees, de les quals, el 91% són al sud i el centre del país, i el 9% al nord, només el 28% és terreny cultivable, cosa que equival a uns 5,75 milions d'hectàrees. D'aquestes, només 3 Ha es troben en la zona del centre i el sud del país; la resta és zona desèrtica. A més, el 74% de les zones de regadiu són en aquesta part del país, la qual cosa fa el cultiu molt més difícil, pels problemes de salinitat de l'aigua, clima extrem, i les necessitats pel que fa a maquinària, pesticides, fertilitzants, etc. Així, el 48% de superfície cultivable es troba al nord, on viu el 13% de la població iraquiana. D'altra banda, la ramaderia, avicultura i pesca també han patit la manca de renovació de la maquinària i productes veterinaris, provocant que certes malalties hagin tingut conseqüències molt greus per a l'alimentació. PELLET, P. L., "Sanctions, Food, Nutrition, and Health in Iraq", dins ARNOVE, A. (ed.), *Iraq Under Siege. The Deadly Impact of Sanctions and War*, 2ª edició, Londres, Pluto Press, 2003, p. 186-188 (185-203).

seva durada. Aquestes sancions tenien per objectiu, primer, que l'Iraq retirés de manera immediata i incondicional les seves forces de Kuwait² i, després, que acceptés la destrucció de l'armament químic i biològic i de destrucció massiva que estigués sota el seu poder, sota supervisió internacional.³

INDICADORS DE L'EVOLUCIÓ DE LES CONDICIONS DE VIDA I ELS EFECTES DE LES SANCIIONS

Els efectes de les sancions es van agreujar després de la guerra del Golf de gener de 1991 per la impossibilitat de reposar els béns civils destruïts, com la maquinària agrícola o les plantes de tractament de les aigües. Aquests efectes es van anar traduint, per exemple, en l'augment de la mortalitat infantil i de la malnutrició, la reducció del volum d'aliments disponible o la disminució de la renda *per càpita*.

a) Mortalitat infantil

L'evolució de la mortalitat infantil havia mostrat el seu descens de forma continuada des de mitjan segle XX fins a l'any 1990. Poc després de les operacions armades de 1991, el percentatge era 3,2 vegades superior al dels mesos anteriors al conflicte i, després, va anar augmentant progressivament i a un ritme elevat fins al 1995. Aquell any es va implantar el programa *Petroli-per-Aliments*, pel qual es permetia la venda de quantitats reduïdes de petroli (que es van anar revisant a l'alça cada sis mesos) per tal de satisfer les necessitats humanitàries de la població. Com que la situació en aquells anys estava ja tant deteriorada, el percentatge encara va continuar augmentant després, tot i que a un ritme menor fins l'any 2002,⁴ en què per primer cop s'invertia la tendència.

2. Resolució 661 de 6 d'agost de 1990.

3. Resolució 687 de 3 d'abril de 1991.

4. Això s'estudia, per exemple, a BONATI, M., "Las sanciones a la salud", BIMBI, L., *No en mi nombre. Guerra y derecho*, Madrid: Trotta, 2003, p. 31 (29-36).

El nombre d'infants que moren abans de complir cinc anys, que havia passat de 171‰ el 1960 a 50‰ el 1990, va augmentar fins a 133‰ el 2001, cosa que significa un augment mitjà anual de 8,9%. La mortalitat infantil en aquesta franja d'edat està considerada com un dels indicadors bàsics del desenvolupament econòmic i social d'un país, ja que, en primer lloc, mesura un dels resultats del progrés; en segon lloc, resulta d'una ampla varietat de factors com la salut nutricional, el nivell d'immunització, la disponibilitat de serveis mèdics, la riquesa i la disponibilitat d'aliments i d'aigua potable, la sanitat, etc.; i, en tercer lloc, és una dada que es considera menys fal·laç que d'altres, com el nivell de rendes expressat en percentatge.⁵

b) Malnutrició infantil en la zona del centre i el sud de l'Iraq

Pel que fa a l'indicador del desenvolupament físic dels infants menors de cinc anys, les dades mostren que, entre 1991 i 1996, van augmentar força els casos de malnutrició aguda (del 3 al 11%), pes reduït (del 9 al 23,4%) i malnutrició crònica (del 18 al 32%). Entre 1996 i 2000 el nombre de casos tendeix a decreixer lentament excepte en el cas de la malnutrició crònica, que augmenta l'any 2000. Les dades per al 2002 indiquen que els nivells de malnutrició aguda i pes reduït continuen baixant, i que s'estava corregint la tendència a l'alça de la malnutrició crònica. De totes maneres, els nivells de malnutrició infantil són encara elevats, fins i tot més que el 1991, un any després de l'inici de les sancions i, a més a més, aproximadament el 60% de les famílies iraquianes depenen completament de les racions d'aliments distribuïdes mensualment per assolir uns mínims de nodriment.⁶

5. UNICEF, *The State of the World's Children 2003*, loc. cit., p. 45.

6. UNICEF, *The Situation of Children in Iraq. An Assessment Based on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, reimpressió de març de 2003, <http://www.unicef.org/spanish/pubsgen/situation-children-iraq/children-of-iraq.pdf>.

Les causes immediates d'aquestes taxes de mortalitat i subdesenvolupament físic són la malnutrició i les malalties i, d'aquestes, la majoria poden ser previngudes o tractades en estats rics desenvolupats. Les causes més de fons són l'escassa disponibilitat de serveis com l'aigua potable, el sanejament, l'electricitat, la salut o l'educació, i altres factors relacionats amb l'habitatge, la situació econòmica familiar i el nivell de consciència respecte dels riscos relatius a la salut. Entre aquestes causes, un dels problemes més apressants és la degradació de la qualitat de l'aigua i la seva cada cop menor disponibilitat. Així, entre els anys 1990 i 2000, la quantitat d'aigua potable disponible *per càpita* es va reduir de 330 a 150 litres a Bagdad, de 270 a 110 litres a d'altres àrees urbanes, i de 180 a 65 litres a les zones rurals. Això, afegit a la minva de la qualitat va provocar que, per exemple, els casos de febre tifoïdal augmentessin de 2.240 casos el 1990 a uns 27.000 el 1996.⁷ Tenint en compte la gravetat del problema de l'aigua a l'Iraq, abans de les operacions armades de març i abril de 2003, ja es van denunciar els costos desproporcionats que havien de suposar per a la població els bloqueigs de ciutats previs a la intervenció i en la posterior ocupació militar, els quals es preveia que podien causar el col·lapse de les estructures bàsiques de supervivència, amb conseqüències devastadores.⁸

Tot i que, certament, com ha assenyalat el comitè internacional de la Creu Roja, de resultes de la intervenció no es va arribar a produir una veritable *emergència humanitària*,⁹ és significatiu que, segons la UNICEF, la malnutrició infantil a l'Iraq pràcticament es va doblar (del 4% al 7,7%)

entre gener i maig de 2003, és a dir, entre els mesos anteriors i posteriors a les operacions armades.

c) Altres indicadors

D'ençà de l'establiment de les sancions, diferents missions sota els auspicis de la FAO i en col·laboració amb altres agències de les Nacions Unides com la UNICEF, el Programa mundial d'aliments, el Programa de Desenvolupament i altres, han informat sobre la davallada en la disponibilitat d'aliments, l'augment de casos de malnutrició en amples franges de la població i la deterioració general de la salut pública a l'Iraq.¹⁰ Pel que fa a l'alimentació, en els anys 1987-1988 la disponibilitat mitjana era de 3.375 quilocalories *per càpita* i es va reduir a 2.277 en els anys 1993-1995; quant a la qualitat energètica, es va passar d'una disponibilitat de 67,7 grams de proteïna a 43,3 grams en el mateix període. A més, la ració bàsica distribuïda des de l'inici de les sancions, basada en cereals, era deficient en components essencials (minerals i vitamines A i C especialment). El 1997, la FAO va constatar nivells elevats de malnutrició de la població adulta, principalment en joves menors de vint-i-cinc anys que, durant la seva etapa de creixement, van tenir una alimentació escassa i deficient (més d'una quarta part dels joves).

El PIB per habitant, considerat com un dels indicadors bàsics de la salut de les persones —ja que expressa el potencial de recursos econòmics de què disposa la població—, va caure des de poc

7. Es calcula que els casos de diarrea amb resultat de mort per deshidratació i les infeccions respiratòries agudes produeixen fins el 70% de les morts. *Ibidem*, p. 20-30.

8. Center for Economic and Social Rights (CESR), *Special Report: Water Under Siege in Iraq. US/UK Military Forces Risk Committing War Crimes by Depriving Civilians of Safe Water*, Nova York, CESR, abril de 2003, <http://www.cesr.org/iraq/docs/waterundersiege.pdf>.

9. Segons el CICR, l'Iraq no afronta una *catàstrofe humanitària general*, encara que sí "necessitats immenses de reparació i millora de les infraestructures, en particular en els sectors de la salut i l'aigua". CICR, "United Nations Security Council 476nd meeting. Response to the humanitarian situation in Iraq. Speaking notes for an address by Mr. Jakob Kellenberger, President International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva, New York, 22 may 2003", RICR, vol. 85, núm. 850, 2003, p. 431.

10. PELLET, P. L., "Sanctions, Food, Nutrition, and Health in Iraq", *loc. cit.*, p. 188.

més de 3.000 dòlars el 1990 a menys de 500 el 1999 (el 1980 havia arribat a ser de 6.272 dòlars).¹¹ Per aquest motiu, l'Iraq ha passat a ser un dels països més pobres del món, segons els paràmetres de les Nacions Unides.¹²

LEGITIMITAT DE LES SANCIONS EN EL CAS DE L'IRAQ. ÈTICA I DRET

La possibilitat d'imposar per la força un embargament econòmic a un estat està emparada per la legalitat internacional establerta després de la segona guerra mundial per tal d'ordenar la societat interestatal i garantir la pau. D'acord amb la Carta de les Nacions Unides, el Consell de seguretat té atribuïda la funció de garantir la pau i la seguretat internacionals, i pot fer-ho amb resolucions que autoritzin a emprendre accions de força (armada o no), d'acord amb el que es disposa al capítol VII de la Carta.

Tanmateix, la utilització d'aquesta eina legalment prevista com a sanció a un estat que vulnera la normativa internacional exigeix un seguiment i una valoració dels seus efectes per tal de veure si, en funció d'aquests, té sentit continuar aplicant-la. Allò que és en dubte, doncs, és l'oportunitat d'aplicar unes sancions que, previsiblement, tindran efectes devastadors sobre la població i, també, la legitimitat de mantenir-les quan les evidències demostrin que els danys causats són absolutament desproporcionats respecte dels avantatges que s'ha pretès aconseguir.

En el moment actual, i pel que fa a l'Iraq, s'han confirmat els temors expressats per qui era secretari general de les Nacions Unides l'any 1995, B. Boutros Ghali, sobre els interrogants i les conseqüències de les sancions internacionals. Amb motiu del cinquantè aniversari de la creació de les

Nacions Unides, va dir: "Les sancions, com se sol reconèixer, són un arma de doble tall. Plantegen la qüestió ètica de si el patiment infligit als grups vulnerables del país al qual s'imposen és un mitjà legítim d'exercir pressió sobre el dirigents polítics, la conducta dels quals improbablement patirà canvis a causa dels patiments de la població. D'altra banda, les sancions sempre porten conseqüències imprevistes o no desitjades. Poden complicar la tasca dels organismes humanitaris, que no poden comptar amb determinats tipus de subministraments i han de realitzar tràmits complicats per obtenir les exempcions necessàries. Poden entrar en conflicte amb els objectius de desenvolupament de l'organització i causar danys duradors en la capacitat productiva del país objecte de les sancions. Poden tenir greus conseqüències en països veïns o països que tenen relacions econòmiques importants amb el país objecte de les sancions. També poden ser contraproductius i generar una reacció patriòtica contra la comunitat internacional, simbolitzada per les Nacions Unides, duent la població a recolzar els dirigents la conducta dels quals es procurava modificar amb les sancions".¹³

Al cap de pocs anys, aquestes declaracions s'han revelat malauradament premonitòries ja que, en els darrers mesos, el personal de les Nacions Unides i d'institucions humanitàries com la Creu Roja han estat objectius i víctimes d'atemptats terroristes de represàlia contra els atacs armats i l'ocupació militar estrangera, encara que no l'haguessin avalada.

Per tot plegat, l'acció de les Nacions Unides es presenta als ulls de l'opinió pública com a paradoxal pel fet que, d'una banda, apareix com un dels actors internacionals més destacats de la promoció dels drets humans i les llibertats fonamentals

11. SEGURA, A., *Irak en la encrucijada*, Barcelona, RBA Libros S.A, 2003, p. 96.

12. Dades extretes de PELLET, P. L., "Sanctions, Food, Nutrition, and Health in Iraq", *loc. cit.*, p. 188-194.

13. BOUTROS GHALI, B., "Suplemento de 'Un Programa de Paz': Documento de posición del Secretario General presentado con ocasión del cincuentenario de las Naciones Unidas", A/50/60, S/1995/1, 25 de gener de 1995, paràgraf 70.

en el món, a través de la seva acció normativa i d'assistència; i, de l'altra, contribueix de manera indirecta a la vulneració del dret bàsic a la vida i de la dignitat humana. Les seves estructures de funcionament intern impedeixen l'adopció de reaccions adequades davant els fenòmens internacionals, no només quan es tracta de corregir les pròpies accions sinó, sobretot, també quan es tracta de fer front a les situacions de crisi.

Això s'ha posat en relleu recentment en la intervenció armada a l'Iraq, on no s'ha estat capaç de fer front a un acte d'agressió que, d'altra banda, no aplegava un consens internacional; però també va ser present en el cas de les accions internacionals en el territori de l'antiga Iugoslàvia, en què sí que existia aquest consens per part de la comunitat internacional per reaccionar davant d'actes de genocidi i de violacions flagrants i sistemàtiques dels drets humans.

SITUACIÓ DE LA POBLACIÓ PEL QUE FA AL RESPECTE I A LA PROTECCIÓ DELS DRETS FONAMENTALS

Tant les Nacions Unides, a través de la Comissió de Drets Humans i dels informes del relator especial,¹⁴ com organitzacions internacionals no governamentals de promoció i vigilància del respecte dels drets humans¹⁵ han denunciat violacions sistemàtiques i generalitzades d'aquests drets a l'Iraq. En general, en els darrers anys s'han estat produint fets constitutius d'una opressió seve-

ra, amb la supressió de les llibertats de pensament, expressió, informació, associació, reunió i circulació; amb una aplicació generalitzada de pràctiques constitutives de tortura i càstigs cruels i inhumans, i també de la pena de mort; i amb una repressió ferotge de tot tipus d'oposició contrària al règim. En aquest sentit es van produir execucions sumàries i arbitràries, inclosos assassinats polítics, desaparicions forçades, detencions arbitràries, i també amenaces als iraquians refugiats a l'estranger i als seus familiars, especialment els que restaren a l'Iraq.

La situació pel que fa a les condicions de vida i el context general del país afecta de manera especial determinats grups vulnerables, com els infants, les dones, i els refugiats i desplaçats interns.

a) Infants

Els infants a l'Iraq són un grup especialment vulnerable tant pel que fa al nombre de persones que hi són incloses, ja que es calcula que la meitat de la població és menor d'edat, com per les condicions de vida en què es troben. A banda de les altes taxes de mortalitat i malnutrició infantil de què s'ha parlat anteriorment, s'ha detectat en els darrers anys un augment considerable de nens i nenes *sense sostre* que ronden pels carrers de les ciutats, sobretot a Bagdad, així com casos de treball infantil.

b) Dones

Les conseqüències de l'embargament econòmic en les condicions de vida de la població de l'Iraq, juntament amb factors de tipus polític, han provocat un canvi en els hàbits socials i laborals de les dones iraquianes. Des de finals dels anys seixanta, les dones a l'Iraq havien anat millorant la seva situació en els àmbits públic i privat com a conseqüència d'opcions econòmiques que impulsaven la seva incorporació en el mercat laboral, i opcions polítiques que garantien jurídicament el dret a la igualtat, el dret de participació política, el dret a l'educació, etc. o, fins i tot, que promovien la igualtat d'oportunitats, protegien la maternitat i regulaven la prohibició d'assetjament laboral.

14. Resolució de la Comissió de Drets Humans 2002/15, *La situación de los derechos humanos en el Iraq*, de 19 d'abril de 2002, paràgraf 3, i també la Resolució de l'Assemblea General de les Nacions Unides 57/232 que duu el mateix nom, de 23 de gener de 2003, paràgraf 4.

15. Amnistia Internacional, *Informe 2003*. <http://www.amnistiainternacional.org/infoanu/2003/>; Human Rights Watch (HRW), *World Report 2003*, "Iraq and Iraqi Kurdistan", Nova York, etc., HRW, 2003, p. 450-459, <http://www.hrw.org/wr2k3/pdf/iraqandiraqikurdistan.pdf>.

Fins al 1990, les dones van contribuir activament al desenvolupament de l'Iraq, i es van beneficiar d'una situació privilegiada en comparació amb altres països de l'Orient Mitjà. De llavors ençà, una combinació de factors va fer que aquesta tendència s'invertís, i que les sancions econòmiques imposades a l'estat tinguessin un impacte desproporcionat en les dones i les nenes.¹⁶ La davallada del nivell de vida va fer que l'escolarització de les nenes baixés considerablement (les famílies que es veien obligades a escollir enviaven els nois a l'escola i es quedaven les noies a casa) i, amb això, que es reduís el nivell d'alfabetització entre les dones (es calcula que entre el 1987 i el 2000, va baixar del 75% al 25%). L'escassetat de llocs de treball va provocar un desplaçament de les dones del mercat laboral i la seva creixent exclusió de les feines més qualificades. A més, es van anar reduint els seus drets i llibertats i la seva protecció jurídica, amb diversos canvis legislatius promoguts per determinats grups religiosos islàmics i líders tribals als quals el govern s'havia anat acostant per tal de mantenir i fer més fort el seu poder.

Tot això va contribuir, d'una banda, a fer que canviés el rol social de les dones, que fossin relegades a feines exclusivament domèstiques, i que es reduís la seva llibertat de moviments; i, de l'altra, a fer que augmentés la prostitució, principalment entre dones viudes i sense recursos, i que s'incrementessin els casos de violència *privada*, dins de les mateixes famílies, i els assassinats anomenats "d'honor" (entre el 1991 i l'any 2002, es calcula que s'haurien comès més de 4.000 crims d'aquest tipus).¹⁷ Com a conseqüència de la radicalització integrista de determinats sectors de la població, les dones també han estat víctimes d'actes de tortura sexual, execució extrajudicial i execució pública per part de grups paramilitars organitzats, pel fet d'exercir la prostitució i per motius d'opció o activisme polític.

16. HRW, *Background on Women's Status in Iraq prior to the Fall of the Saddam Hussein Government*, Briefing Paper, novembre de 2003, p. 4/5, <http://hrw.org/backgrounder/wrd/iraq-women.pdf>.

En aquest context, la intervenció armada dels mesos de març i abril de 2003, juntament amb el clima d'inseguretat posterior en el país, no ha fet més que augmentar la vulnerabilitat de les dones, la violència sexual i els casos de rapte, així com la seva indefensió i estigmatització social, com ho demostra un recent informe de *Human Rights Watch* respecte de la capital, Bagdad.¹⁸

c) Refugiats i desplaçats interns: les migracions forçoses a l'Iraq

La majoria de desplaçats interns i refugiats depenen de l'assistència humanitària per a la seva supervivència, la qual cosa els fa especialment vulnerables als canvis en el context internacional. Diferents fonts, entre elles l'ACNUR i organitzacions privades, calculen que, abans del conflicte de 2003, el nombre de desplaçats interns a l'Iraq podia ser de gairebé un milió de persones i que, ni durant ni després de les operacions armades, no hi va haver un desplaçament afegit de gran consideració a l'interior del país o cap a d'altres estats.

Aquests desplaçaments han estat diversos pel que fa a les causes i a les circumstàncies en què s'han produït. A l'Iraq, es poden distingir tres grups de desplaçaments importants: primer, el de persones d'ètnia kurda, turcs i assiris en la zona nord del país provocada pel govern iraquí; segon, el desplaçament causat per les lluites del poble kurd també al nord; i, tercer, al centre i cap al sud de l'Iraq,

17. Comissió de Drets Humans, *Integración de los Derechos Humanos de la mujer y la perspectiva de género. La violencia contra la mujer. Informe de la relatora Especial sobre la violencia contra la mujer, sus causas y consecuencias, Sra. Radica Coomaraswamy, presentado de conformidad con la resolución 2001/49 de la Comisión de Derechos Humanos. Prácticas culturales dentro de la familia que entrañan violencia contra la mujer*, de 31 de gener de 2002, E/CN.4/2002/83, paràgraf 23.

18. HRW, *Climate of Fear: Sexual Violence and Abduction of Women and Girls in Bagdad*, Nova York, HRW, juliol de 2003, <http://hrw.org/reports/2003/iraq0703/iraq0703.pdf>.

el desplaçament de bona part de la població xiïta àrab causat per la seva expulsió directa i indirecta de la zona dels aiguamolls mesopotàmics.¹⁹

Pel que fa al primer, el desplaçament va començar cap a mitjan anys setanta (i encara continuava el 2002) per la política d'*arabització* del govern, que va suposar l'expulsió de famílies de determinades ètnies de zones riques en petroli, especialment de Kirkuk. En el marc d'aquesta política es feien controls militars continus, es destruïen emplaçaments i es confiscaven terres, es prohibien noves construccions, s'excloïa la possibilitat d'heretar les propietats a la zona i, finalment, el 1997 es va introduir l'obligació d'acceptar i signar formularis de *correcció de nacionalitat*, de forma que s'alterava la identitat ètnica i es registraven les persones com a àrabs. Entre 1991 i 2000, unes 94.000 persones haurien estat desplaçades, alhora que es promovia l'assentament de famílies xiïtes del centre i el sud del país per tal de refermar el caràcter àrab de la regió. La repressió del govern en aquest zona va tenir dues etapes especialment devastadores, la primera amb l'operació *Anfal* de 1988, després del conflicte amb l'Iran, en què es van destruir pobles i ciutats kurdes, es van assassinar entre 50.000 i 100.000 persones, un nombre similar es consideren *desaparegudes*, i centenars d'elles es van desplaçar en massa cap a zones considerades més segures en el nord de l'Iraq o van buscar refugi en altres països.²⁰

19. Norwegian Refugee Council-Global IDP Database, *Profile of Internal Displacement: Iraq*, Ginebra, febrer de 2003, p. 6-9 i 10-30, <http://www.db.idpproject.org/Sites/IdpProjectDb/idpSurvey.nsf/wCountries/Iraq>.

20. *Human Rights Watch* ha considerat aquesta operació una "campanya d'exterminació contra els kurds del nord de l'Iraq" i l'ha qualificada de genocidi, HRW, *Genocide in Iraq, the Anfal Campaign Against the Kurds. A Middle East Watch Report*, Nova York, juliol de 1993, <http://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/>; i ZANGER, M., "Estremecimiento para los kurdos iraquíes luego del 11 de septiembre", *Revista Migraciones Forzadas*, vol. 13, setembre de 2002, p. 46, http://www.migracionesforzadas.org/pdf/RMF13/RMF13_46.pdf.

La segona etapa va tenir lloc en acabar la guerra del Golf de 1991. Després que les tropes iraquianes es veiessin obligades a retirar-se de Kuwait, van esclatar dues rebel·lions, una al nord, per part dels kurds, i l'altra al sud, per part de grups xiïtes, que pretenien acabar des de dins del país la tasca d'esfondrament del règim ja debilitat amb la derrota. La manca de suport internacional i la reacció de les forces governamentals van fer-les fracassar, i això va produir una nova fugida en massa, sobretot en el nord, en què aproximadament un milió tres-cents mil persones haurien trobat refugi a l'Iran i unes quatre-cents cinquanta mil haurien arribat prop de Turquia. Aquest país va optar per tancar les fronteres per impedir l'entrada de kurds iraquians, els quals es temia que poguessin reforçar els grups independentistes kurds del sud-est de país. Finalment, per tal d'apaivagar la crisi humanitària que aquest fet va produir, i després que el Consell de Seguretat de les Nacions Unides digués que les seves conseqüències posaven "en perill la pau i la seguretat internacionals" (resolució 688), es va crear una *zona de seguretat* a l'interior del país per tal que es poguessin emprendre accions d'assistència humanitària, i on es prohibia l'accés a les tropes iraquianes.

Respecte del segon grup, el desplaçament originat pel conflicte intern kurd va produir-se principalment entre els anys 1994 i 1997, en què hi va haver intercanvis forçosos de població que es calcula que van afectar unes cent mil o cent deu mil persones. Des que s'implementaren els acords de pau entre les principals faccions polítiques kurdes, bona part dels desplaçats van anar tornant als seus llocs d'origen i, per això, globalment, es considera que la xifra de desplaçats en el nord de l'Iraq podria arribar a ser avui dia d'un es sis-cents o set-cents mil persones.

Quant al tercer grup de desplaçaments, el govern de l'Iraq va destruir en els anys noranta l'hàbitat i, amb ell, la forma de vida tradicional dels habitants de la zona dels aiguamolls entorn dels rius Tigris i Eufrates, majoritàriament xiïtes,

una part dels quals s'havia rebel·lat contra el règim l'any 1991 just després de la guerra del Golf. El govern considerava que aquesta zona podia ser l'abrigall de la restauració d'una oposició armada i, per això, va orquestrar la destrucció de pobles, la dessecació dels aiguamolls i, en conseqüència, la destrucció de l'economia local. Una de les ofensives més devastadores es va fer l'any 1998, i va ser supervisada per Qusay Saddam Hussein, fill del president del país, i Ali Hassan al-Majid, cosí seu i responsable de la campanya *Anfal* contra els kurds. La repressió, que pot qualificar-se de *crim contra la humanitat*,²¹ va provocar la dispersió, la fugida cap a d'altres països i l'assentament de la població supervivent en altres àrees. Es calcula que d'una població que a mitjan segle XX era d'uns 400.000 habitants, cap a l'any 1993 només en quedaven a la zona la meitat, i que actualment hi hauria només unes 20.000 persones.²²

ABSÈNCIA D'UNA PRIORITAT HUMANITÀRIA EN LA GESTIÓ DEL CONFLICTE DE L'IRAQ

Amb tot, ni en la decisió d'intervenir militarment a l'Iraq, ni en l'execució de les operacions militars, no es va tenir en compte la situació de la població iraquiana. A diferència d'altres intervencions armades també il·legals, com en el cas de Kòsovo, aquesta vegada en el discurs de les potències agressores va desaparèixer la qüestió humanitària en favor de l'argument de la seguretat a través de la doctrina de la *legítima defensa preventiva*.

La intervenció armada no havia estat autoritzada per part del Consell de Seguretat de les Nacions Unides i, per tant, no es pot considerar com una resposta de la comunitat internacional

davant una situació de perill per a la pau o la seguretat internacionals. Però, fins i tot anant més enllà d'això, aquesta intervenció no és tampoc legítima per altres motius. En primer lloc, no pot dir-se que s'estigués davant d'un supòsit de legítima defensa, diguem-ne *tradicional*, ja que aquest és un dret immanent dels estats únicament en cas d'agressió armada prèvia o simultània o, com a molt, imminent, que, òbviament, no es va produir. En segon lloc, ni que s'acceptés que la sola existència d'armes biològiques i químiques o de destrucció en massa, hagués suposat un canvi essencial de circumstàncies pel qual la legítima defensa pogués ser *preventiva*, és a dir, abans de produir-se cap agressió armada (per la impossibilitat d'una reacció posterior), en el cas de l'Iraq no es van complir els tres requisits que en qualsevol cas fan de la *legítima* defensa una acció legítima: no s'estava davant d'una amenaça *imminent*, la resposta a aquesta suposada amenaça no era *necessària* i no es va actuar de manera *proporcionada*. L'acció militar duta a terme no era indispensable per refusar una agressió que no s'havia produït, ni sembla que estigués a punt de produir-se i, a més, va comportar un dany excessiu a la població. Un dany que, d'altra banda, també pot considerar-se il·legítim des de la perspectiva del dret internacional humanitari.

L'atac a l'Iraq va ser de gran abast i va produir greus conseqüències en la població i en la infraestructura civil, com ha estat documentat per part de grups i organitzacions no governamentals des del terreny. A la capital, Bagdad, es van fer bombardeigs aeris reiterats suposadament *intel·ligents* sobre barris i zones on no hi havia cap instal·lació militar o civil (amb l'única excepció dels atacs en la zona de l'aeroport) que pogués justificar l'avançatge militar de la seva destrucció. És a dir, que ni tan sols es va tractar d'una *guerra quirúrgica* de destrucció del potencial militar localitzat de forma precisa, amb danys *col·laterals* excepcionals, com se'n va fer publicitat. Aquesta nova terminologia militar eufemística introduïda per les actuals ope-

21. HRW, *The Iraqi Government Assault on the Marsh Arabs. A Human Rights Watch Briefing Paper*, gener de 1993, p. 2/15, <http://www.hrw.org/background/mena/marsharabs1.pdf>.

22. *Ibidem*, p. 5-6 i 13-15.

racions de propaganda política cerca inútilment inserir una aparença de proporcionalitat en l'acció armada a través del llenguatge.

A més a més, algunes d'aquestes organitzacions van fer un seguiment dels atacs, a partir del qual han conclòs que resulta evident que en reiterades ocasions es van utilitzar bombes de fragmentació, prohibides per la legislació internacional sobre el dret humanitari bèl·lic pels seus efectes indiscriminats (exploten abans d'arribar a terra i projecten més de dues-centes petites bombes, de les quals, entre un 10 i un 20% no esclaten immediatament i actuen com a mines terrestres), i munició recoberta d'urani empobrit, altament contaminant.²³ L'estratègia va ser, per tant, crear la màxima inseguretat durant els atacs i anorrear qualsevol capacitat de resistència de la població iraquiana o, el que és el mateix, provocar "commoció i esglai", tal com expressa el nom donat a la campanya aèria contra Bagdad (*Shock and Awe*).

En el *postconflicte* de l'Iraq també s'està posant en relleu fins a quin punt s'està deixant de banda el respecte del dret internacional humanitari, que disposa que són les potències ocupants les responsables de garantir la seguretat en els territoris que ocupen i l'avituallament de la població, amb mitjans per a la seva subsistència i productes mèdics *en tota la mesura dels seus recursos*. L'assistència efectiva a la població únicament pot fer-se en un entorn relativament segur i, per això, el clima de violència i inseguretat generalitzades a l'Iraq ha fet

que, tant la Creu Roja internacional com d'altres organitzacions humanitàries, s'hagin vist obligades a retirar el seu personal internacional per la impossibilitat de realitzar les seves tasques.

Davant d'aquesta situació, l'Organització de les Nacions Unides ha estat un mer espectador incapaç de respondre a temps als esdeveniments de crisi política i humanitària, no només amb motiu de la intervenció armada de 2003, sinó al llarg dels anys, des de l'establiment de sancions, que lluny d'ajudar a l'assoliment dels objectius marcats han contribuït a perjudicar amples sectors la població. Des de l'ONU, no s'ha estat capaç de condemnar les actuacions dels estats contràries al dret internacional vigent, ni d'exigir amb fermesa el compliment del dret humanitari aplicable en cas de conflicte armat, sinó que, al contrari, hom s'ha deixat endur pels esdeveniments enmig d'un silenci igualment culpable. Això es demostra, per exemple, a la resolució 1.483 del Consell de Seguretat, de 22 de maig de 2003 on, un cop acabades oficialment les operacions militars, s'entoma l'ocupació, s'accepta l'administració del territori per part de la coalició i es facilita, per tant, que les accions de la coalició internacional relatives a la reconstrucció del país no tinguin un veritable control extern. Ni pel que fa al compliment dels Convenis de Ginebra, que regeixen les responsabilitats en cas d'ocupació de territoris, ni tampoc quant a la protecció dels drets humans de la població.²⁴

En definitiva, la situació a l'Iraq en els darrers anys demostra, en primer lloc, que la gestió de les situacions de crisi política que ha fet la comunitat internacional a través de les Nacions Unides ha estat manifestament ineficient, almenys en el cas de l'Iraq. En segon lloc, que el mecanisme de les sancions econòmiques pot revelar-se un parany

23. BARANDIARÁN, J., PEÑARROYA, R., VAREA, C., "Informe: Evaluación de los ataques contra la población civil de Bagdad llevados a cabo por los gobiernos de EEUU, Reino Unido y países aliados entre los días 20 de marzo y 5 de abril de 2003", Comité de Solidaridad con la Causa Árabe, Crímenes de guerra. Ataques contra la población civil de Bagdad, Madrid, Ediciones Nación Árabe, 2003, p. 37-83, http://www.nodo50.org/csca/agenda2003/con_iraq/Informe_26-04-03.pdf; HRW, *Off Target. The Conduct of the war and Civilian Casualties in Iraq*, Nova York, etc., HRW, desembre de 2003, <http://www.hrw.org/reports/2003/usa1203/usa1203.pdf>.

24. Amnesty International, *Iraq: On Whose Behalf? Human Rights and the Economic Reconstruction Process in Iraq*, AI Index: MDE 14/128/2003, <http://web.amnesty.org/library/index/engmde141282003>.

pel potencial destructiu de les condicions de vida de la població, especialment en el cas de governs despòtics que estan disposats a utilitzar i manipular el patiment del seu poble en benefici propi. I, en tercer lloc, que, actualment, l'acció pública de control polític i social persistent i implacable dels governants de la comunitat internacional és l'única resposta que pot canviar, en un termini mitjà o llarg, les dinàmiques internes, que tenen un reflex internacional perjudicial per a les persones més desfavorides del món.

Després de més d'un any d'ocupació estrangera, el 28 de juny d'enguany, el poble de l'Iraq ha recuperat formalment la sobirania plena sobre el seu territori i, amb ella, l'oportunitat d'iniciar un procés per a la lliure determinació del seu futur polític i per a l'exercici de poder i de control sobre els seus recursos naturals i financers. L'acabament de l'ocupació ha comportat el traspàs de poder de l'Autoritat provisional de la coalició al govern provisional sobirà de l'Iraq, que ha d'encarregar-se de proporcionar mecanismes per a la reconciliació dels pobles iraquians,²⁵ i de preparar la celebració d'eleccions democràtiques directes per a finals de gener de 2005, com a molt tard.

En conjunt, s'identifiquen tres àmbits principals per a l'establiment d'un context que faci possible l'exercici de llibertats i drets a l'Iraq. Primer, la reconstrucció del país tant pel que fa a les conseqüències de l'atac armat, com pel que fa als efectes de la repressió i l'embargament econòmic dels darrers anys. L'assistència humanitària dispensada durant el conflicte i, sobretot, les actuacions d'ajut internacional fetes per diversos

estats individualment o a través d'organitzacions internacionals intergovernamentals (per mitjà de l'Oficina d'Ajuda Humanitària —ECHO— en el cas dels estats de la UE, l'ACNUR, o la Missió d'Assistència de les Nacions Unides per a l'Iraq —UNAMI—), i per organitzacions no governamentals (Comitè Internacional de la Creu Roja i de la Mitja Lluna Roja, etc.) ha apaivagat les mancances més immediates i ha evitat una situació de *catàstrofe humanitària*. Ara és l'hora de plantejar mecanismes de cooperació estables, com per exemple els acords establerts entre la Unió Europea i altres països de la regió, per tal d'anar substituint l'assistència internacional a mitjà termini per instruments bilaterals o multilaterals de col·laboració mútua.

Segon, la qüestió de l'autodeterminació política i de l'exercici de sobirania sobre els recursos naturals i financers. El govern provisional de l'Iraq és únicament el primer pas d'una etapa de transició política en què cal crear, amb l'ajut de les Nacions Unides, tota la infraestructura, administrativa i de tot tipus, que permeti la celebració d'unes eleccions democràtiques directes. En aquestes eleccions, el poble iraquí escollirà una Assemblea Nacional de transició encarregada d'establir una Constitució i un govern de transició que, alhora, haurà de ser finalment substituït per un govern constitucionalment elegit. La nova Constitució haurà de resoldre qüestions bàsiques per a la governabilitat d'un país on conviuen pobles d'ètnies i religions diferents, com la formació de partits polítics, la llibertat religiosa, la protecció de les minories, el retorn dels desplaçats i refugiats, i l'estructura organitzativa de l'estat i, pel que fa a això darrer, per exemple, si aquesta ha de ser de caràcter federal amb regions autònomes com reclamen majoritàriament els kurds en el nord del país.

I tercer, la seguretat. Actualment, el problema de la inseguretat i la violència causada pels atacs terroristes constitueix un dels riscos més grans per a la creació d'una organització estable. Després

25. Com la convocatòria d'una conferència nacional que "refleixi la diversitat de la societat iraquiana", tal com diu la resolució del Consell de Seguretat de les Nacions Unides 1546 (2004), de 8 de juny de 2004. En aquesta resolució s'aprova la formació del govern provisional sobirà de l'Iraq, el traspàs de poder i la previsió del procés de transició, i s'estableix que aquesta conferència nacional serà l'encarregada d'escollir un Consell Consultiu.

del traspàs de poder, la seguretat i l'estabilitat relatives de l'Iraq depenen encara de la presència d'una força multinacional sol·licitada pel primer ministre del govern provisional iraquiana. Aquesta ha d'estar coordinada amb les forces de seguretat iraquianes i col·laborar a diferents nivells amb l'objectiu que aquestes puguin arribar a assumir la plena responsabilitat en el manteniment de la seguretat i l'estabilitat del país. Amb tot, l'assistència en matèria de seguretat en què s'ha reconvertit l'ocupació és percebuda amb recel per part de sectors de la població, que han vist com s'han produït abusos de poder, tortures i violacions greus de drets humans, i que temen estar sotmesos a una nova forma de domini. Per tot això el temps apressa, i cal accelerar el procés de traspàs també de la plena responsabilitat sobre la seguretat del país a forces iraquianes capacitades, eradicar les conductes delictives i condemnar tots els culpables, per assolir l'objectiu final, que consisteix en la instauració d'un nou entorn apte per a l'exercici dels drets i llibertats individuals i col·lectives.²⁶

La situació actual de la població a l'Iraq és el resultat d'un cúmul de circumstàncies i culpabilitats, entre les quals destaquen la dels membres d'un règim repressor, totalitari i despòtic presidit per Saddam Hussein, la dels líders religiosos de corrents integristes pròxims al poder, i la dels governs dels Estats que han protagonitzat o avalat una intervenció armada il·legal, indiscriminada i desproporcionada; però també hi ha una responsabilitat molt més difusa que abraça tots aquells

que hem assistit massa passivament durant anys al setge col·lectiu de tot un poble. L'èxit o el fracàs de la nova etapa que comença amb la recuperació de la sobirania per part del poble iraquiana depèn ara de l'habilitat per gestionar interessos diversos i que hom sigui capaç, fora i dins de l'Iraq, de trobar els equilibris necessaris que permetin un context segur i relativament ordenat per al ple aprofitament d'una nova llibertat. El camí per recórrer és encara molt llarg i tot just se n'ha esbossat la singladura.

26. En aquest sentit, Amnistia Internacional ha insistit recentment en la necessitat de vetllar i promoure el compliment dels drets humans a tots els nivells (Nacions Unides, govern provisional, forces de seguretat, i grups armats), i més especialment, en el cas de grups vulnerables com és el cas de les dones, durant el període transitori que s'inicia després del traspàs de poders. Per a això cal també la restauració d'un sistema normatiu i judicial creïble i efectiu. Amnesty International, *Iraq. Human rights protection and promotion vital in the transitional period*, AI Index: MDE 14/030/2004, juny de 2004.

SÍLVIA MORGADES I GIL (Masquefa, 1967). Llicenciada en Dret per la UB, Magíster en Estudis europeus per la UAB i amb estudis d'aprofundiment en dret comunitari europeu fets a la Universitat Robert Schuman d'Estrasburg. Professora de l'àrea de coneixement de Dret Internacional públic i Relacions internacionals de la UPF. Ha publicat "Reconciling the acquis of the European Union concerning asylum and the international standards for the protection of Human Rights: some challenges for the candidates to the EU enlargement" en un llibre col·lectiu sobre l'ampliació de la UE l'any 2003.